

М. М. Хвиль (Полтава)

Як селяни писали листа Сталіну *

У спогадах очевидця голоду початку 30-х років йдеться про реальний факт написання селянами села Луценок Полтавської області листа-протесту на ім'я Сталіна та про обставини, за яких це відбулося. Наводиться текст цього листа.

Попередній обмін думками між селянами щодо написання листа Сталіну став змістом першої частини нашої сходки, яка тривала близько трьох годин. Друга, основна частина, на якій слід було виробити сам текст, була ще попереду.

Після перепочинку приступили до роботи. Важливо було дотриматися того, щоб від тексту, витриманого у критичному і правдивому дусі, не віяло холодом лютої зими, а віддавало теплом селянських ще не зачерствілих сердець. Щоб Сталін та місцеві власті, не дай, боже, не побачили в нашій сходці й у самому тексті листа чогось нездоленого, антирадянського чи, як тоді говорили, якоїсь крамоли або навіть і «контри». Принаймні, так думали селяни в той час.

Однак повернемося до самої сходки. На ній зібралися люди з одного села і то не всього, а з однієї виробничої бригади, яку згодом виділили в окремий колгосп. Певна річ, її учасники не претендували на широке сільське, районне, обласне чи, бодай, всенародне представництво. Але те, про що говорили наші селяни, як вони ставили загальні проблеми свого життя, стосувалося найширших мас народу. Тому вони якоюсь мірою ще наївно вірили, що їх голос примусить центральне керівництво повернутися лицем до всього народу і до найбільш знедаланої та пограбованої його частини — селянства.

Незважаючи на багатство та різноманітність думок й поглядів селян, більшість їх уже виявляла спільність у підходах до розв'язання складних державних й загальнонародних справ. Говорячи на сходці про ленінську політику продподатку, вони до хрипоті доводили, що це правильна політика. І зовсім інша в них була оцінка сталінських заходів, зокрема продрозверстки, яка значною мірою й призвела до голоду. Щодо цього вони категорично стверджували: «Така політика пагубна, неправильна».

Узагальнюючи сказане, учасники сходки ретельно відбирали все цінне, життєве, щоб внести його до тексту листа. В ході прийняття тієї чи іншої фрази або якоїсь думки нерідко виникали серйозні розбіжності з реальністю, з практикою життя. І тоді селяни самі усували ці недоречності. Всі учасники цієї незвичайної сходки настільки занурилися в атмосферу творення, що самі дивувалися, які вони вміли та вправні, й висловлювали неабияке захоплення з цього приводу: «Дивись і в нас виходить... і наші голови варять...». Ця колективна письменницька дещо нагадувала те, як писали свого листа запорозькі козаки турецькому султану.

Час пролетів з неймовірною швидкістю. Закінчували сходку вже за північ. Текст листа був готовий, хоча і потребував деякого оформлення. Проте головне було зроблено, й можна було закривати сходку.

Якраз на той час, коли почали розходитися люди, вгомонилася і погода. З-за хмар почав виглядати місяць. Він начебто вітав наших

* Закінчення. Початок див.: № 1, 1991 р.

та, освітлюючи їм дорогу, ніби говорив, що не все ще втрачено, що морок не вічний. Скінчивши свій праведний труд, втомлені й голодні, селяни з якоюсь глибоко прихованою надією йшли додому, бажаючи одне одному дожити хоча б до того дня, коли прийде відповідь з Москви.

Під текстом цього листа автори на цілу сторінку поставили свої «підписи»: одні — у вигляді ламаних і кривулястих паличок та закарлючок, а інші — просто іменні хрестики.

В кінці було вміщено дату й зроблено приписку: «Бідуємо, голодуємо, але не здаємося».

Мені ж селяни доручили остаточно оформити текст листа і відправити його на високу адресу. Все це я й зробив протягом наступного тижня. Ось цей лист.

«ВІДКРИТИЙ ЛИСТ СТАЛІНУ

Товариш Генеральний секретар більшовицької партії й верховний правитель Радянської держави Йосиф Джугашвілі-Сталін!

Ми, колишні селяни та козаки, а тепер колгоспники з глухого й далекого, богом і людьми забутого полтавського села Жабок (по-теперішньому — Луценок) Лохвицького району зібралися своєю давньою общиною на сільську сходку, щоб звернутися до тебе із словами гіркого привіту й відверто розповісти тобі про наше погане та голодне життя-буття.

Всі так тобі пишуть, і ми так звертаємося: товариш Сталін! У перших рядках свого листа підходимо до тебе як до товариша й друга, бо ти ж з нашого бідняцько-пролетарського стану, з п'ятнадцяти років став стійким революціонером, довгий час поневірявся по засланнях, особливо в суворих туруханських краях, і, як кажуть, усе життя віддав народові та революції. От за це тобі повага й шана від усього нашого робочого і селянського люду. Але й від тебе ми вправі чекати на таку шану та повагу до нас, бо ми теж не з багатих, а бідний трудовий клас. З самого початку хочемо сказати і про те, що ми не якісь там сумнівні чи ворожі елементи з опортуністичного табору. Ми не контрреволюціонери й не паскудні опозиціонери, не злісні шкідники та не національні ухильники, не буржуазні шпигуни й не диверсанти. Ми не твої вороги, а вороги твої — не ми. Ми цілком надійні й свідомі люди. То ж повір нам на чесне слово, що ми будемо говорити правду, хоча вона гірка й неприємна.

Коли ти справжній друг та товариш, то давай відверто поговоримо по душам, як і личить це робити добрим друзям та товаришам..

Ми хоч і рвані, й зубожілі, голодні та холодні, але зовсім не безбатченки і не безрідні. Не якісь там дрібненькі сошки чи безгласні селяшки, не Іванці й Юхимці, а вільної країни будівники та борці. Ми вважаємо себе повноправними громадянами своєї першої у світі пролетарської держави, яку разом з Леніним створили заради кращого життя і законної слави. Тому й будемо говорити з тобою як рівні з рівним, як вільні з вільним, щоб порозумітися для добра та не знати наруги і зла. Може, тобі щось не сподобається в нашім простім та вільнім слові, то вибачай; воно вже таке свіже й перчене у рідній українській мові, яка вже, щоправда, трохи перемішана з російською, але від цього не перестає бути свійською. Тим більше, слова селян гострі, як лемеші, але дуже приємні для душі. Для справжнього, суттєвого діла ручаємося — в них велика наснага і сила. Ми — люди прості, від землі та плуга, від коси й серпа, тому пряма в нас життєва дорога і, як кажуть, народної мудрості ціла копа.

У наступних словах нашого листа ми хочемо не тільки сказати, а й навмисно виділити, що в нас є своя честь та совість, гідність і гордість. У нас також своя свята, незаплямована селянська правда, перед якою

безсила всяка царська й панська, а тим більше нинішня чиновницька чорна неправда. Наша правда побиває всяку недобру кривду, і вона теж іде з сердечного та душевного боку, тому й бережемо її, як зіницю ока. Бережемо й не торгуємо нею, хоча б як нас не давили голодом та смертю страшною...

Товариш партійний і державний секретар! Ніяк не збагнути нам та толком не розібратися, що воно й для чого ця твоя класова боротьба, що діє наче ті морози і сніг з неба, коли вже йде весняна сівба. Тут не тільки зерно, а й доглянуте поле гине, коли на них всяка негода і напасть рине. Ну, ми ще розуміємо, коли треба було боротися проти царів, панів, паразитів-буржуїв. Ми й самі тоді боролися за землю та за волю. Творили разом з робітничим гегемоном революцію. І в громадянську проливали свою кров та били всяку чорну, білу й зелену контрреволюцію. По твоїй рознарядці вишукували і громили куркулів та підкуркульників, знищували їх як класи, коли дрюччям заганяли у колгоспи селянські маси. Розоряли й одноосібників, щоб не виступали в ролі ворожих пособників. Тепер згинув весь їх рід, немає майже і на розплід. А вони теж давали хліб, хоча самі жили бідно та вроздріб. Так, усе це було й, як кажуть, загуло. А тепер проти кого вести класову і свідому боротьбу? Проти Льва Бронштейна-Троцького? Його вже теж поклали на глицю та відправили за границю. Зараз ти скубеш і щипаєш за болючі місця Бухаріна й Рикова, що вони тобі не «викають», а по-товариському «тикають». Вони захищають і нас, селян, що ніяк не влазять у твій п'ятирічний план. Звісно, й їх можна легко та швидко загризти і в класову політику внести. А хто ж далі на черзі у цій нещадній боротьбі, яка так до вподоби твоїй генеральній особі? Не інакше як на черзі ми самі, робітники та селяни, яких усюди багато, куди твоя всевидяща голова не гляне. Це вже не «чужі», а «наші», такі ж прості й невинні, як і ми Івани та Глаші. Так у чому ж їх провинна, скажи, голово мудра й геніальна? Ти скажеш, що і «наші» можуть бути «чужими», коли знаються з усякими другими. Мовляв, і вони можуть бути з гнилою й червивою душею, коли як опозиціонери та опортуністи діють «тихою» сапою. То ж бий свій свого, щоб чужий і духу боявся. З цією приказкою ти, напевно, добре спізнався. От тому за нами вдень та вночі полює ДПУ й наглядають всякі агенти злочи. Нам здається, що ти хочеш знищити своїх добрих хліборобів на селі, щоб не було дбайливих хазяїв на землі. А як же бути без них, без їх ума і рук живих. Земля залишиться сиротою й буде поганяти біда бідною. Вона перестане родити хліб, овочі та фрукти, і будуть люди не по одному, а громадами вмирати. Тоді не тільки селяни стануть голодні, а й усі люди будуть нещасні та бідні. Невже тобі милий такий бідняцько-жебрацький, голодраний соціалізм?... Адже від такого соціалізму як з козла молока, і сам він, як кажуть, ні богові свічка, ні чортові кочерга. Ми розуміємо, що класова боротьба ще може бути там, де є буржуї, а нам треба боротися з голодом та збирати хороші врожаї. Тому пора нам здати цю боротьбу в архів і поменше точити про неї жахливих слів. Нащо так про неї кричати й добрих, чесних людей лякати? Боротьба, як боротьба, вона йде скрізь і завжди, але не проти людей, а за їх щастя та добробут, проти голоду й нужди.

Не можемо ми погодитися і з твоєю неселянською політикою в нашому селянському ділі. Політика тоді хороша, коли вона дійсно селянська, наша, коли така політика йде від нас та бореться за нас. З такою політикою в ясний день і у негоду ми готові йти у вогонь та в воду. А що ми бачимо у твоїй політиці? Скажемо прямо: в ній нічого нам не світить. Взяти ось і ті положення нові, про які так багато тлумачили на з'їзді колгоспників-ударників у Москві. Перш за все, про дресированих делегатів, простакуватих чудаків. Що дивно: серед них— жодного з наших селян, тих, що знають, що таке нужда й голод, і кому вже боком виходить «щасливий» колгоспний лад...

Коли ти хочеш пожити у шкурі колгоспника, запишися в нашу сільгоспартіль імені Петровського. Тут уже всього побачиш, усього наслухаєшся. А головне — на собі відчуєш, що таке колгосп. У ньому — ні життя, ні пуття, ні достатку, ні порядку. Скоро всі люди, а з ними й худоба, поздыхають від нестатку кормів і голоду. Тільки не поспішай їхати до нас. По-перше, далеко від Москви, від царського Кремля. По-друге, зараз... усякими безбезпеками загрожує земля. Ні під якою славою, а загинеш, як швед під Полтавою. Не радимо їхати до нас.

На недавньому з'їзді нас обурила й здивувала твоя коронна промова, з якої ясна твоя позиція... Немовби наш колгоспний лад — єдино правильний та найбільш справедливий лад. Читали ми про це, судили-міряли, а тобі все ж не вірили. Коли цей лад правильним вважати, то чому при ньому стало так незатишно і погано жити? Чому в нас стало менше хліба, молока, м'яса й чому голодує колгоспна маса? Невже ти не чув і не знаєш, що на Україні зараз страшенний голод, який б'є та гатить людей, мов чавунний молот. А ти говориш про те, що цей лад приніс колгоспникам щасливе й заможне життя. Де ж у твоїх словах правда і здорове пуття? Де міри розумної відчуття? Нічого собі щасливе та заможне, коли що не день, то життя стає все більш голодним і тривожним, гіршим, ніж колись бувало незаможне. Далі ти тлумачив, що жінка в колгоспі стала великою силою й теж без міри щасливою. Тут теж якась смішна помилка, чи може навмисна зла погудка. Наші жінки у колгоспі в останній знемозі та у тяжкому існуванні, при останньому конанні. Від непосильної роботи, постійних турбот і тривоги не чують ні рук, ні ніг. Так і без голоду можна дуба дати, а тут ще голод став добивати. Жінки самі недосипають, недоїдають, від свого рота відривають, дітей та сім'ї свої спасають. Ти казав добрі слова й про молодь — нашу надію і заводія. Вона начебто росте, набирається сил, здоров'я, поспішає змінити нас, старих. Це вже зовсім насмішка, бо правди в цьому анітрішки. Молодь нікуди не поспішає, їй би якось вижити та жити. Вона сама схожа на бабів і дідів, хоча й майже не жила ще на світі, але вже і не бачить радісних днів...

Хто ж винен, що в нас сталося погане життя?

Кажуть, що ти давній друг і товариш Леніна, а коли так, то мусиш знати життя селян за Леніна й тепер — за Сталіна. Ленін сам погано жив, а про народ дбав. Селянам він найпершим чином землю дав. Зробив їх хазяями на землі, щоб були в них їжа і питво на столі. Де й бути достатку як не у селянському домі. Селянин усе зробить сам, коли він удома пан. І все іде на чортів клин, де селянин не господин. Ленін добре розумів, при ньому й лад наш заможнів. Росло та славилось село, життя при непі всім було.

А що сталося, коли помер Ленін і взявся управляти партією та державою його наступник Сталін? Одразу все ослабло і погіршало. Твоя колгоспна революція пронеслася неначе чорна екекуція. Вона не тільки грубо переорала селянські наші ниви, а й усе життя повернула криво. Замість хазяїв ми стали наймитами та поденщиками, як колись у тих самих панів і буржуїв. Звідси й почалися наші митарства, страшні побори та здирство. Звідси пішли нужда і злидні й роки ці страшні колгоспні...

Образилася земля на неувагу та байдужість до себе й менше стала давати продуктів і хліба. Впали врожаї й прибутки, прийшли до селян убогість та нестатки. А ти, Генеральний правитель, давив їх продрозкладами й «данинами», поки їх груди не стали стулятися із спинами. І не через якісь там стихійні лиха, недороди чи засухи — таких не було ні трохи, а через те, що нас дуже щороку оббирали, як липку. На селянських горбах, мозолях та поті будували соціалізм без перепочинку в роботі. А зараз його будують на трупах і смертях, на кістках та черепах. Смертей від голоду так багато, що, здається, сам голод справляє торжество й свято. Недаром голод у наших краях на-

зивають сталінським голодом, а масову, поголовну смерть — сталінською смертю. Чи не занадто велику ціну платить наш народ за такий жертвний соціалізм? І нам просто незрозуміло: хто кому служить? Соціалізм—народу, чи народ своїми жертвами—соціалізму? За таке соціалістичне нужденне життя з постійною загрозою голоду і смерті, без волі й хліба ніхто тобі, Генеральний, не скаже спасибі.

Страшний голод та страшна голодна смерть — звідки ж вони пішли? І йдуть, і йдуть. І скільки ще будуть йти? Чи можеш ти, нарешті, відповісти? І хто найбільше винен у цьому великому горі людському?

Секрету тут нема — винна свавільна сталінська рука, його хибна аграрна політика. Ти, Генеральний, склав високу думку, що в селян можна все брати й нічого їм не давати. Вижимав з них всі сили та соки, а платив їм грами й копійки. Брав стільки, скільки міг взяти, й добрався до того, що вже нічого брати, хіба ще домашнє гноття та напіврозвалені хати... Вилучили всі посівні й резервні фонди. День і ніч, як несамовиті, з крючками та «щупами» в руках нишпорили всюди продзагони з комсомольців й активістів. Та і зараз, коли люд уже поголовно гине, грабіжницькі хлібозаготівлі продовжуються. Не залишають нічого їсти не те що дорослим, а й дітям, хворим, старим. Забирають останню квасоллю, горох, вузлики та торбинки з насінням, сушеню, вимітають навіть з полиць, вибирають з мисок, полумисків. Нема вже нічого на сьогодні, а як жити завтра? Що день грядущий кожному готує — сам бог не знає, а тільки з осудом на всі ці безчинства поглядає: чи схаменуться ж вони, сини диявола?

Уже з тої осені почався у нас страшенний, смертельний голод. Спочатку він ніби хапав людей вибірково, тих, хто був найбільш пограбований і ослаблений. А вже із зими став забиратися ледве чи не в кожну хату, у кожну сім'ю. Скрізь, і чим далі — тим більше з'являлися опухлі та дистрофіки — дві крайні форми смертельного ступеня голоду. Й почалася протиприродна погибель людей. Гинуть вони в хатах, дворах, на вулицях, шляхах. Кого голод не вб'є, мороз розчавить. Скрізь тільки і видно: трупи..., трупи..., трупи... Їх навіть не встигають вивозити та ховати. А коли й вивозять штабелями на підводах, то не на кладовище, а на скотомогильники. Тут як-небудь заривають у землю разом із загиблими тваринами... Страх, як змішалось все на землі, й усе це в житті, у мертвущім багні.

Трупним запахом пройняті земля, вода, повітря. Мабуть, він доносяться і до Москви, а може, й далі — за границю. Стид та сором на весь великий світ. І це тоді, коли в нас ніхто з властей ні словом, ні півсловом не обмовиться про голод. Роблять вигляд, що нічого подібного нема. Навіть учням школи не дозволяють запитувати й говорити про голод. Одним словом, голод — зовсім не голод, а якісь тимчасові труднощі, що є державною таємницею. Дивно вже надто звучить: «Голод під забороною». Звичайно, не сам голод, а правдива інформація про нього. Чи знаєш ти, Сталін, про це та як ти на це дивишся?

До чого ж таке становище може призвести і вже призводить?

Коли в тебе ще здорова голова й ти сам можеш тверезо розмислити, зважити все на вагах, то нетрудно зрозуміти, що це веде до величезних втрат і не тільки людей — це найбільш трагічно, а й усяких інших фондів та ресурсів. У нашому селі вже померло більше третини всіх мешканців. На черзі — вимирання цілих сімей, кутків, вулиць. Смерть навалює йде по людських п'ятах, вона надто нахабна і паскудна. А де вмирають люди — пустіють хати й двори. Страшно заходити в таку пустку. Тут гуляють одні вітри та живуть одні домовики, схожі на тих же самих мерців, а ще здичавілі собаки і коти. Багато хат забиті зовні дошками навхрест, немов разом з хазяями поховані на віки вічні. Жахливо не те що жити у таких хатах, а й дивитися на них збоку. Тому і не дивно, що люди їх обходять десятою стороною, щоб не зустрітися з новою бідою.

Змінюється на гірше не тільки побут та спосіб життя людей, а й задоволення їх щоденних потреб, особливо в їжі, від чого летить шкереберть узвичаєна віками вся людська фізіологія. Ти б побачив, який хліб їдять наші люди. Такого ні свині, ні собаки раніше б у рот не взяли, а люди самі його готують і поїдають. Хто його перший винайшов — невідомо, а тільки тепер він — найперші ласощі. Це так звані «маторженики». Це дійсно новий, як його звуть, сталінський хліб. У ньому немає й пилінки від хлібної, борошняної основи. До нього входить деревна кора й коріння, лісове листя й насіння, полова та усяка інша неїстівна всячина. Хліб чорний, як земля, гіркий, як полин. На зубах тріщить, як пісок. А що творить він у нутрощах і кишках. Але нічого не вдієш — треба їсти, хоч чимось наповняти живіт, щоб він зовсім не відучився від своїх щоденних робіт. Дехто пропонує послати тобі шматочок такого хліба, але як його посилати, коли він не держиться купи. Та чи й варто посилати. Все одно ти не будеш його їсти, бо тоді не знатимеш, де і сісти. А ще чого доброго, образишся й розгніваєшся та почнеш нам приписувати усяке шкідництво й диверсії. Цур, пек такому хлібу! Хай уже він буде для голодної селянської утроби, яка все перетрощить, поки сама себе не знищить. Разом з таким хлібом люди поїдають потроху м'ясо загиблих птахів і звірів, котів, собак та щурів. З'являються тривожні випадки людоїдства, поїдання матерями своїх дітей. Це чи не втішні картини з того «заможного» життя, яке ти так барвисто розписував і розмальовував на з'їзді. Щось схоже на те, що малював-казав та тільки адреси не вказав. А ми називаємо й точну адресу.

А ще хочемо сказати, що від таких утіх і принад життя в нас мало людей самі накладають на себе руки, чим псують священну природу та високе призначення людини. Є матері, які топлять у колодязях і в крижаних ополонках своїх дітей, немовлят, щоб не бачить, як вони будуть з голоду вмирати. Не одна мати пішла на бантину, щоб зберегти життя дитини. Хто від голоду й боязні смерті втрачає розум та божеволіє. Страшне горе ходить по нашій землі. Не те, що дивитися на ці муки, — уявляти їх страшно і моторошно. Й запитується: за що ж така кара? Може, це теж ради класової боротьби та диктатури пролетаріату? Так навіщо така боротьба й диктатура, коли вони для народу вже надто мудрі.

Крім фізичного голоду, коли гине людська плоть, не менш страшний також духовний голод, що б'є та руйнує наші серця й душі. Для наших людей громадський гурт — все одно, що військова казарма. Тут же треба працювати по команді від зорі до зорі (це вважається ознакою трудового героїства та ентузіазму). І не тільки працювати — по команді треба бігти на обід та на вечерю, бо не прибіжиш вчасно — не одержиш затирухи чи кандьору чесно. Робота не вовк — у ліс не втече, але за нею треба бігти, щоб на «чорну дошку» не забігти. Робота за нарядом, важка, непосильна, без передишок і вихідних. Навіть у святу неділю — й то треба лямку тягнути. А в релігійні свята — одні суботники та ударні роботи.

Не можемо ми не сказати і про те, що наші місцеві супостати й безбожники грубо насміхаються та глумляться над духовними святинами, ображають нашу гідність і священні почуття. Не питаючи згоди у людей, вони закрили церкву, познімали на ній дзвони, повикидали з неї ікони та втопили їх у відхожих місцях. І тепер ніде ні посвятити, ні причаститися, ні дитину перехрестити, ні панахиду по померлому справити. Антихристи не рахуються ні з честю; ні з совістю людей. Витравлюють, особливо з молоді, добрі й благородні почуття, прищеплюють неповагу до старших, до батька і матері. Та що тобі про це казати. Кажуть, ти головний атеїст і мусиш сам про все знати.

Коли подивишся на наше сьогоднішнє життя, мимоволі згадуються слова великого Кобзаря — Т. Г. Шевченка: «У тім хорошому селі: чор-

ніше чорної землі блукають люди; повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалились, стави бур'яном поросли, село неначе погоріло, неначе люди подуріли...». Так це ж було за панщини, за кріпацтва. А тепер же ми будуємо нове суспільство — соціалізм та комунізм.

Який же може бути вихід?

Раніше відповіді на це запитання ми б шукали в небесних богів чи у земних оракулів. Але ті й інші зараз не в пошані. Тому дозволь висловити наші власні думки і міркування з приводу важкого кризового стану. Прийми їх, будь ласка, без насмішок та жартів, бо й наші селянські голови чогось варті. Повір, що ми, селяни, самі з вусами і бачим, куди та як треба йти, щоб з однієї важкої халепи вийти, а у другу, ще важчу, — не ввійти.

Видно, що твоя політика, Генеральний секретар, явно заводить наше суспільство в глухий кут. Вона не те що не спрацьовує, а й набива людям рубець, тому і лине у народі стогін та крик, бо уривається в нього терпець. Але з усяких тупиків є вихід, треба тільки не заважати, а давати йому повний хід. А коли й не один вихід, то може бути і цілих два, була б тільки здоровим розумом та добрим глуздом наповнена твоя хитромудра голова. Як нам здається, перший вихід — докорінно міняти політику чи, як ти мовиш, партійну політику й хибну тактику. Поліпшувати ставлення до селянина — годувальника всіх людей і простолюдина. Не відривати його від землі та господарства, а наближати до хлібного виробництва. Буде сильний і справний хазяїн на селі — буде порядок та хліб на нашій землі. Тільки робити це слід негайно, не втрачаючи й години, щоб не було ще більшого горя та журби. Загине селянин достоту, а з ним — і диктатура пролетаріату. Підірветься селянський організм, а з ним — і весь пролетарський соціалізм. Коли через свою впертість та принцип ти цього не можеш зробити, то тут є другий вихід — нічого на своєму місці сидьма й мертвим баластом сидіти. Звільняй це місце і швидше для тих, хто розумом та ділами кращий. Ми знаємо, що й це для тебе нелегко — так ти пробивався до цієї кар'єри ласо. Йти тобі у відставку — це значить втрачати великі привілеї та високу ставку. А кому це свище, коли своя сорочка ближче. Але третього виходу, повір, нема, інакше буде безпросвітна тьма. Розумієш: так треба, і це не просто веління неба. Така потреба часу й усього робітничо-селянського класу. Ти ж революціонер, то будь у своїй чесності прикладом. Служи народу по правді та по честі, тоді й заслужи належну шану і почесі. Тоді ж спасеш нашу спільну справу, яка вже і без того сильно постраждала. А не зробиш крок цей кращий, заведеш у глухий кут ще більший. І тоді не чекай пощади — це буде гірше всякої зради.

Допоможи, будь ласка, коли можеш, вірніше, коли хочеш. А не допоможеш, так тому й бути. Вважай, що ми тобі не писали та нічого в тебе не просили. Будемо, як кажуть, при своїх потребах й інтересах. Ти сам по собі, а ми самі по собі. Розійдемося, як у морі кораблі.

Голодні люди — нещасні та приречені люди. Щодня, щогодини ми знаходимося на хиткій лінії життя і смерті. До смерті навіть ближче, ніж до життя. Але ми не спішимо в петлю смерті, а скільки є сил боремося за життя. Так чи інакше смерті не минути, а життям треба дорожити. Віримо, що життя сильніше смерті.

Під кінець свого листа ми хочемо тобі сказати й у дещо більш ширшому, світовому плані. Хоч і перед загрозою смерті, але ми живемо болями та турботами не тільки нас самих, а й усього людства, бо знаємо, що трудящі світу теж вболівають і переживають за нас. Наш біль — це й їхній біль. Наше горе — їхнє горе. Але ми знаємо, що в світі є і ті, скажімо, фашистські буржуї та імперіалістична наволоч, які зловтішаються й раді нашому горю. Хіба це не може не турбувати і не хвилювати всіх нас. Не дай, боже, фашистська наволоч задумає напасти на нашу країну та ще у такий важкий час. Хто ж буде її захища-

ти? Радимо тобі добре розмислити над цим і теж зробити висновки. Чуєш, вождь, куди не кинь — скрізь клин, і треба швидше кінчати з голодом.

Ми намалювали тобі надто непривабну картину життя. Воно гірше ахового, справді, таке, що не позаздриш. Не думай, що ми щось перебільшили, швидше применшили. А не віриш — пришли своїх людей — хай перевірять. Жити нам, справді, дуже важко. Але бідні й голодні не плачуть, не розводять рюмси, бо знають, що плачем аніскільки не допоможеш, а ще більше розслабиш себе. Та і потім, як відомо, Москва сльозам не вірить.

Оце й є те головне та насущне, про що ми хотіли сказати в своєму гіркому листі.

Товариш Генеральний секретар! Поки ти при всіх регаліях, при владі й силі будь людяним та благородним у своїй високій ролі. Не будь деспотичним і жорстоким, непідступним та зверхнім самовпевненим і зарозумілим, підступним та мстивим, злим і капризним, а наберись хоч трохи терпіння й милосердя, поваги та шанси до людей. Адже все це виходить з добрих ленінських ідей, про які ти любиш так часто говорити, але не любиш на ділі виконувати.

Не будь чинушою і бовдуром, а будь доброю й порядною людиною. Не замірайся на людей з кулаками, а йди до них з добрими намірами та думками.

На щирі й добрі слова нашого листа-звертання чекаємо від тебе високого зворотного послання.

З колгоспно-комуністичним привітом голодні та знедолені селяни з полтавського села Луценок, яке ще недавно було червоним, а тепер стає все більше чорним селом».

Після сходки пройшло тижнів три. Весна, яка за цей час набрала сили, не принесла якихось помітних змін. Навпаки, вона ще більше ускладнила й без того нужденне становище. Люди, які від голоду та відчаю накидалися на молоду зелень, вмирали ще масовіше. Кожного дня без всяких почестей відправлялися на той світ все нові й нові партії смертників.

Але думка про надісланий Сталіну лист не вмирала. Відповіді чекали з нетерпінням і тривогою. А її все не було й не було.

Пройшов ще тиждень. І ось в один з погожих весняних днів у нашу хату забіг захеканий виконавець Стецько і одразу прокричав: «Гнідко викликає Макара у сільраду. І негайно! Сказав, щоб на одній нозі...».

В селі всі знали, хто такий цей Андрій Гнідко. Це був один з трьох сільських партійців, голова сільради, жорстокий і нещадний. Зрозуміло, що такий терміновий виклик нічого хорошого не віщував.

Мати запропонувала мені хоч трішечки з'їсти чого-небудь. Але мені було не до того. Треба було поспішати. Коли я босоніж доплетався до сільради, на мене вже чекав Гнідко, який одразу потяг мене у приміщення. Сам, як хазяїн, поважно сів за стіл, а поруч з ним примостилася зовсім незнайома мені людина, нижче середнього зросту, з лисиною на голові. Одягнута вона була у «комісарську кожанку». Ця особа була при зброї. Потім я зрозумів, що це був оперуповноважений органів ДПУ, з самої Лохвиці.

Ця людина всім своїм виглядом наганяла страх. Уповноважений порпався у якихось своїх паперах. Розкрив червону теку і перегортав в ній одну сторінку за другою. Мені одразу ж кинулося у вічі, що у ній підшито наш лист... Так, це був він, бо я добре запам'ятав свій учнівський зошит, списаний від початку і до кінця...

«Так це ти той мудрий Макарій, що складав священні писання?», — протягнув перші слова уповноважений у насмішливому та грубуватому тоні. А далі промовив жорстко: «Так ось який орел, хотів виклювати

очі самому Сталіну!». Піднявши вгору теку, він продовжував: «Це твоя стряпня. За батька-шкідника мстиш, щеня... Ми покажемо тобі правду!». Я довго мовчав, а тут не втримався і, обороняючись, відповів: «Мій батько — чесна людина, і я теж...».

Уповноважений перекинувся поглядом з Гнідком і вичавив з себе нові образливі та лайливі слова на мою адресу. Потім, сильно грюкнувши кулаком об стіл, почав погрожувати: «Ти ж знаєш, чим це пахне... Та варто мені пальцем поворухнути, і тебе не буде... Ти ж зробив справжню контрреволюцію, диверсію. Ми подумаємо, що з тобою робити».

Я й далі мовчав, бо доводити свою правоту у даній ситуації було справою марною і небезпечною. А виправдовуватись,— значить, принижувати себе...

Після нетривалої паузи, дещо заспокоївшись, уповноважений почав говорити з Гнідком про сходку, називав її не інакше, як «змовою проти Радянської влади». Тут уже заговорив й Гнідко. Разом з опером вони почали мене допитувати, брутально лаючись. Оскільки я продовжував мовчати, то вони самі й відповідали на свої ж запитання. Згодом уповноважений кивнув у бік до двох міліціонерів, які стояли у мене за спиною: «Заберіть та відведіть його у холодну. На тиждень — не менше. Нехай посидить і подумає. Тоді він сам заговорить». І тут же розпорядився, щоб мене три рази в день «годували березовою кашею» та щоб йому щоденно доповідали про те, що я буду говорити.

Дійсно, в наступні дні по три рази на день мене водили на допити і «годували березовою кашею», тобто клали голим на дерев'яну лаву і шмагали березовим пруттям. Били так, що під шкірою запікалася кров. Та це не допомогло, я продовжував мовчати. У найбільш важкі хвилини переді мною поставав образ рідного батька, про долю якого я тоді нічого не знав. По ночах я в думках розмовляв з ним, і це давало мені сили витримати знущання.

Через тиждень, як й обіцяв оперуповноважений, мене випустили. Вірніше — викинули, як непотрібну річ, з темного, мокрого й холодного підвалу. Кілька годин, розбитий, розчавлений, лежав я на вигоні під палючим сонцем у розірваній на плечах сорочці та кривавими слідами на тілі від побоїв. Довго не приходив до свідомості, а прийшовши — не міг сам піднятися на ноги. Привезли мене уже під вечір додому на тачці якісь люди.

Після такого «хрещення», через кілька днів, до нас завітав і сам Гнідко. Він забрав усі чорновики, що залишилися у шухляді стола і, виходячи з хати, начебто по секрету, але грізно попередив: «Ви ж дивіться, ніяких більше зборищ. І нікому — ні слова. А то буде гірше». При цьому він показав батоном кудись на північ.

Ця історія лягла якимсь незнищеним тавром на все дальше моє життя. Весь час доводилось розплачуватися і за батька, і за себе. Мені часто нагадували про якусь «чорну провину», якої я насправді не мав і не відчував за собою.

А тепер кілька слів про те, яка ж доля спіткала учасників сходки. Значна частина з них померла від голоду. Серед них активні автори листа: Порфирій Здір, Макар Мірошніченко, Михайло Проваллюк, Андрій Палаженко, Кирило Митан, Хома Голомозий та інші. Багато хто загинув у різний час в застінках ДПУ та в дальніх північних і сибірських краях, на засланні. Людей забирали з села аж до початку війни. Одні з них повернулися, а інші — потрапили до числа тих, хто «безвісти пропав». Значна частина загинула на фронті, у партизанських загонах, під час окупації. Як герої віддали своє життя за Батьківщину Олександр Писаренко, Михайло Надежденко та інші. І все ж кілька учасників тодішньої сходки пережили не тільки голод, репресії та війну, а й самого Сталіна.

В п'ятдесяті роки мені вдалося зібрати значний матеріал, який більш-менш точно відтворював голодну драму та подробиці написання нашого листа. Тоді ж я й почав готувати цей матеріал до друку. Але період хрущовської «відлиги» тривав недовго, і свої плани я не міг здійснити. Так і пролежав цей матеріал до наших днів.

Одержано 15.08.90.

В воспоминаниях очевидца голода начала 30-х годов рассказывается о реальном факте написания крестьянами села Луценок Полтавской области письма-протеста на имя Сталина и об обстоятельствах, при которых это происходило. Приводится текст этого письма.

Шановні товариші!

Нагадуємо, що журнал розповсюджується за передплатою, яка приймається всіма агентствами «Союздрук» без обмежень. Індекс — 74499. Ціна на рік — 24 крб., на півріччя 12 крб., на квартал — 6 крб.